

KOMPARATYVISTINIS POŽIŪRIS Į PROFILIUOTUS ANTKAPINIUS STULPUS

JOLANTA ZABULYTĖ

Lietuvos dailės istorikų draugija

Esminiai žodžiai: profiliuoti stulpai, antropomorfiniai stulpai, stogastulpiai, antkapiniai paminklai, lėkiai, komparatyvistinė menotyra

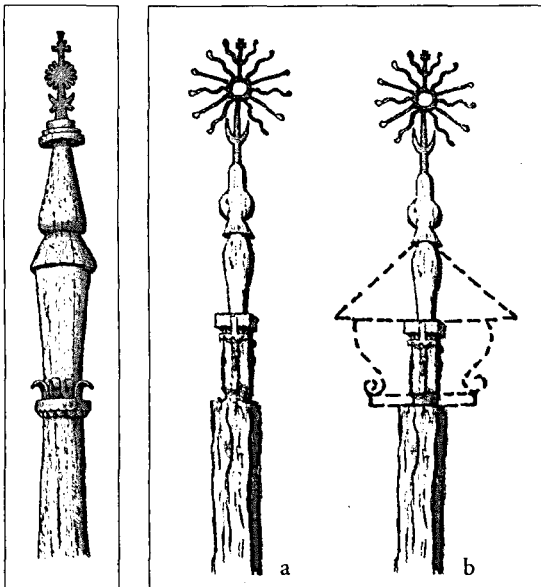
Liaudies sakraliniai paminklai Lietuvoje pasižymi tipų ir stilių įvairove: tai skirtingų konstrukcijų ir dekoru stogastulpiai, koplytstulpiai, koplytėlės ant žemės ir medžiuose, įvairiai dekoruoti mediniai bei geležiniai kryžiai. Tačiau nėra žinoma, ar buvo Lietuvoje statomi profiliuoti mediniai stulpai. Kol kas vienintelis profiliuotas antkapinis stulpas, Kazio Šimonio užfiksuotas 1923 m. Traupio (buv. Ukmergės, dab. Anykščių r.) kapinėse (pav. 1), iki šiol liko paslaptimi. Lygindamas su panašios formos ugro-finų antkapiniais stulpais Paulius Galaunė vienareikšmiškai teigė, kad tai „[...] antkapinis stulpas, o ne kryžius tikra ta žodžio prasme [...]“, juolab kad „[...] nematyti jokių likučių, kalbančių už tai, kad čia galėjo būti kryžmos bei koplytėlės“.¹ Jono Griniaus nuomone, tai gali būti atsitiktinė forma, galėjusi atsirasti kopijuojant bažnyčios baldakimo barokinę koloną arba maršalkos lazda, stogastulpio liekana arba Šimonio fantazijos vaisius.² Tad kyla klausimai: ar Traupio stulpas tik vienintelis ir, kaip teigia Grinius, atsitiktinis pavyzdys? Jei ne, ar yra analogijų kitose šalyse ir kokia profiliuotų antkapinių stulpų kilmė ir simbolinė prasmė?

Aiškinantis šią problematiką esminė kliūtis yra tai, kad minėti tyrinėtojai ir autorė neturėjo galimybės pamatyti Traupio paminklo natūroje, o jį užfiksavęs Šimonis nenurodė kilmės (ar nieko konkretaus nežinojo?), detaliam neaprašė tokio išskirtinio paminklo išvaizdos (ar toks aprašymas egzistavo, tačiau mums liko nežinomas?). Todėl ieškant atsakymo, ar tai profiliuotas stulpas, tenka remtis vieninteliu piešiniu, kitais užfiksuotais senaisiais paminklais ir kitų šalių pavyzdžiais.

Pirmas klausimas – ar pagrįstos Griniaus iškeltos versijos? Neginčytina, kad memorialinių paminklų architektonikai ir dekorui turėjo įtakos neobarokas, neogotika, tačiau abejonių kelia tai, kad tradicinėje kultūroje antkapiniam paminklui būtų panaudota atsitiktinė forma arba tiesmukai kopijuota nieko bendra su sakraliniais paminklais neturinti barokinė kolona, juolab tvarkdario lazda. Nederėtų Traupio paminklo priskirti ir Šimonio vaizduotei, nes visuose piešiniuose autorius skrupulingai perteikė paminklų detales, nurodė jų stovėjimo

vietas, kartais ir tam tikro tipo paplitimo zonas. Nekyla jokių abejonių, kad fantazijos polėkiui priklauso kitas dailininko piešinys, kuriame pavaizduotas stulpas su stilizuota saule ir Perkūno skulptūra. Kad tai dailininko kūrinys, patvirtina priešingai nei kituose paminklų piešiniuose nurodyta ne vietovė, o tema – „Prologas“.³

Tačiau gal Traupio paminklas – „pamėtęs“ stogelį stogastulpis? Kaip galimą analogiją Grinius nurodė A. Jaroševičiaus (vėliau ir Šimonio) pieštą paminklą (pav. 2 a), kurio įpjovos viršutinėje ir apatinėje stulpo dalyje leidžia rekonstruoti stogelio ir atramų vietas (pav. 2 b), nors neaišku, koku tikslu buvo profiliuojama stogeliu uždengta stulpo dalis. Gal norėta atramai kuo racionaliau išnaudoti nedidelio diametro stulpą? Kaip bebūtų, šio paminklo ir Traupio stulpo įkirtų formos skiriasi, o tai rodo, jog tiesioginio ryšio tarp jų nėra. Išanalizavus XIX a. pabaigos apirusių stogastulpių publikacijas („Lietuvių liaudies

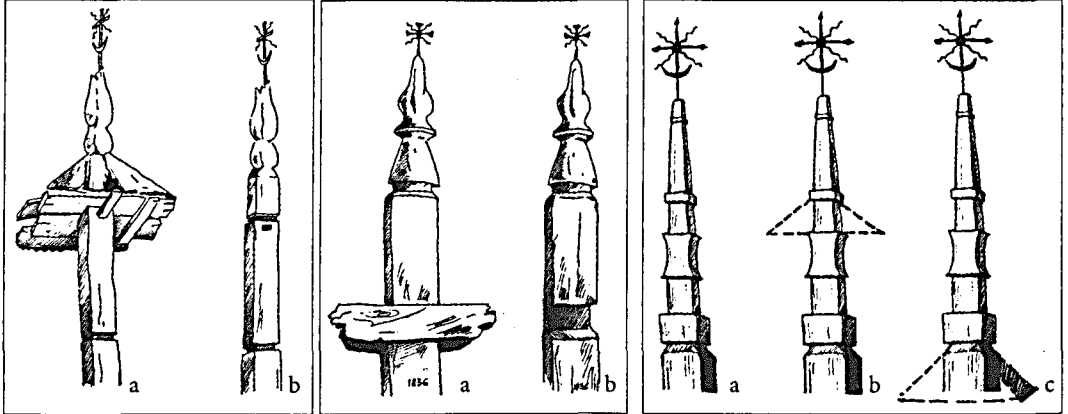

menas. Mažoji architektūra“, T. 1, Vilnius, 1970; „Kryždirbystė Lietuvoje“, Vilnius, 1998 ir kt.) bei Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus liaudies meno fototekos pavyzdžius, aiškiai matyti, kad, priklausomai nuo konstrukcijos, nukritus stogeliui tokių paminklų stiebuose lieka savitos žymės: vienaukščių stogastulpių stulpų viršuje dažniausiai lieka 3 įpjovimai, kurių vienas nuožulnus (rečiau stačiakampis) skirtas stogelio viršui, kiti du jo apačiai ir papėdės plokštumai tvirtinti arba ir nedidelės ertmės stulpo šonuose įleidžiamai papėdės atramai (pav. 3 b); stogastulpiuose, kurių stogelių atramoms naudojama horizontali detalė, lieka stogeliui skirta nuožulni įpjova ir buvusio skersinio ertmės fasade (pav. 4 b), po du negilius stačiakampius įpjovimus fasadinėje ir nugarinėje stulpo pusėje⁴. Dviejų aukštų stogastulpiams būdingi analogiški negilūs išpjovimai stulpuose. Remiantis šiais bruožais galima spėti, kad Traupio paminkle vienintelė stogeliui tvirtinti tinkama vieta galėjo būti nuožulniai formuota viršutinė stiebo dalis, tačiau įpjovos labai negilios, nėra stogelio apačiai ir papėdei skirtų įpjovų stiebe. Gal stogelio atramomis buvo į stulpą įleistos horizontalios detalės, kaip matome 3 b pav.? Tokiu atveju būtų išlikusios nedidelės skylės stulpo šonuose, tačiau Šimonio piešinyje jų nematyti, o autorius pasižymėjo kruopštumu ir skylės būtų fiksavęs. Panaudota smulkaus dekoru detalė stulpe (savitas karnizas – „karūna“) taip pat nebūdinga stogastulpiams, nepanaši ir į šoninėms atramoms skirtą papėdę. Be to, jei dėl atmosferos poveikio nukrito stogelis, kodėl išliko „karūna“ ir ažūrinė medinė viršūnė?

1. Antkapinis stulpas. Traupio mst. kapinės, Anykščių r.

2. a) perpieštas apnykusio stogastulpio originalas, b) stulpo su nukritusiais stogeliais forma

Šimonio pieštukui priklauso ir kitas mįslingas paminklas, stovėjęs Daujočių kaime, Svėdasų valsčiuje (dab. Anykščių r.) (pav. 5a). Jo stulpo įkirtų formos taip pat skiriasi nuo kitų apirusių stogastulpių. Bandant rekonstruoti šiame pamink-

3. a–b)
4. a–b)
stogastulpiai
5. a) Daujočių paminklas (Svėdasų v., Anykščių r.), b–c) galimos stogelio vietos

kle buvusio stogelio vietą galimi du variantai: stogelis galėjo būti viršuje (pav. 5 b) arba apatinėje profiliuoto stulpo dalyje (pav. 5 c). Jei stogelis buvo viršuje, neaišku, kodėl profiliuota po stogeliu esanti stulpo dalis ir kam skirta plati po ja esanti stačiakampė įduba. Palyginus su kitais pavyzdžiais, aiškiai matoma, kad atramų detalėms naudotos daug siauresnės įkirtos, todėl viršutinio stogelio variantą Daujočių paminkle tenka atmesti. Sunku nustatyti, ar galėjo būti stogelis apatinėje dalyje, nes piešinyje nėra stulpo dalies, kurioje turėtų būti likę stogelio „luboms“ skirtos įkirtos ar kiti atraminių detalių pėdsakai. Gal stulpe stogeliui skirtų konstrukcinių elementų žymių nebuvo, jei dailininkas neparodė? Jei stogelio šiame paminkle nebuvo, tektų jį priskirti profiliuotų stulpų tipui, juolab kad šis Daujočių paminklas panašus į Vengrijos profiliuotus antkapinius stulpus, apie kuriuos bus kalbama vėliau.

Stulpams artimi ir kai kurie Vinco Svirskio paminklai: bareljefais puoštas stačiakampis stulpas, stovėjęs Juodžių kaime, Grinkiškio valsčiuje, Kėdainių apskrityje,⁵ apvalus stulpas su reljefiniais drožiniais ir profiliuota viršūne Paberžėje⁶ bei Anciškio kapinėse (Panevėžio apskr., Ramygalos vlsč.) buvęs panašus paminklas su dviem dekoratyviais skardiniais stogeliais (pav. 6). Kolegos dailės istorikai gali prieštarauti, kad šie paminklai priklauso žinomo meistro interpretacijų plotmei. Su šiuo argumentu sunku nesutikti, tačiau tenka pastebėti, kad daugumos Svirskio paminklų forma primena stulpus. Nors drąsu taip teigti, tačiau kirba mintis, kad stulpo siluetas meistrui galėjo būti ne tik meninės išraiškos priemonė, bet ir buvusių sakralinių stulpų prisiminimas? Be to, nereikia pamiršti, kad paminklo forma priklausė ir nuo užsakovo, todėl tai rodo ir tuometinių kaimo žmonių pritarimą/pasirinkimą.

Toliau kyta tokie klausimai: ar šis reiškinys turi analogų kitose šalyse ir kokia tokių profiluotų stulpų kilmė ir prasmė? Jei sutinkame, kad Traupio stulpas priklauso galėjusių būti profiluotų paminklų tipui, ar jų kilmė gali būti susijusi su ankstesne ikikrikščioniška tradicija?

Profiluoti stulpai buvo statomi ir kitose šalyse. Vieni tokių – Galaunės nurodyti vengrų antkapiniai stulpai. Jų kilmės laikotarpis nėra žinomas, tačiau kai kurių tyrinėtojų nuomone, tai unikali vengrų tradicija, siekianti protėvių (*magyar*) laikus, kai šie apsigyveno Karpatų areale. Manoma, kad tokie paminklai susiję su senosiomis iškilmingomis karių laidotuvių apeigomis, kurias nuo XVI a. II pusės pritaikė Calvinistų Bažnyčia, todėl įvairių formų stulpai buvo statomi ant reformatų, kryžiai – ant katalikų kapų⁷. Tokie paminklai žymėjo Vengrijos žymių žmonių ir karių kapus, o nuo XVIII a. II pusės paplito ir kaimo kultūroje⁸.

Vengrų profiluoti stulpai pagal formą yra kelių tipų, kurių vieni – *fejfa* – statomi galvūgalyje ir priskiriami antropomorfiniam tipui (pav. 7). Manoma, būtent jie krikščionių buvo vadinti stabais ir senaisiais laikais galėję būti labai svarbių visuomenei protėvių atvaizdais. Egzistuoja nuomonė, kad pirminė tokių paminklų forma buvo stulpai su „galva“ – iki ženklų abstrahuotas antropomorfinis atvaizdas (kartais *fejfa* vadinami ir „galvomis“, „pumpurais“, „gumbais“). Ryšį su žmogaus figūra rodo ir liaudiški šių paminklų tam tikrų dalių pavadinimai – „galva“, „pečiai“, „liemu“, „kojos“.

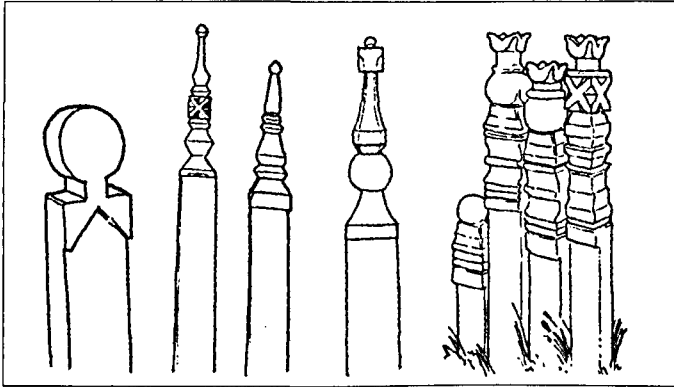
Kitas tipas – *kopjafa* – naudoti karių kapams žymėti ir siejami su senosios tradicijos liekana kario kape įsmeigti ietį ar žeberklą. Ryšius su šiuo reliktu rodo stulpų viršūnių forma bei kario semantikai priklausančios prie viršūnių-smaigų tvirtinamos vėliavėlės (pav. 8). Profiluojuose Vengrijos stulpuose nėra įrašų, o tik siauram bendruomenės ratui pažįstamais simboliais užkoduota informacija apie mirusįjį⁹. Gausesnė ir įvairesnė profiluotų antkapinių stulpų puošyba siejama su istorinių ir religinių priežasčių nulemta baroko epocha ir XIX a. pabaiga¹⁰. Šiandien ši tradicija tęsiama stulpinius profiluotus paminklus statant ant žymių Vengrijos žmonių kapų¹¹. Kai kurių Vengrijos stulpų *fejfa* formos turi paralelių su Traupio ir Daujočių paminklais, tai būtų papildomas argumentas įžvelgiant ne stogastulpio liekanas, o profiluotus stulpus, tačiau, turint tik pavienius Lietuvos paminklų pavyzdžius, sunku pasakyti, ar tai nėra vien išorinis panašumas.

Mediniai stulpai su profiluotomis viršūnėmis žinomi ir kitų ugro-finų tautų tradicijose. Rusijos Šiaurėje gyvenančių komių antkapiniai stulpai užbaigiami konusais, „galva“ arba turi konusus viršuje ir apačioje. Tokie stulpai vietinių vadinami „*pas*“ („ženklai“) ir statomi ant krikščionybėi nenusipelnusių bei neturtingų žmonių kapų¹².

6. Vinco Svirskio paminklas Paberžėje

Komių įtakai priskiriami panašūs paminklai aptikti ir Kučko kapinėse (Aukštutinė Pinegija)¹³. A. Čekalovo nuomone, profiliuoti komių paminklai siejasi su itin paprastos formos antropomorfiniais atvaizdais – trimis keturiomis įkirtomis pažymėtais stulpais¹⁴.

Antropomorfinių atvaizdų ryšį su profiliuotais stulpais patvirtina Suomijos pakrantėse buvę samių mediniai stulpai su stilizuota žmogaus galva, taip vadinami „Šeimininkai“ (*Isoisänte*), kuriems dar XIX a. pradžioje vietiniai gyventojai slapta aukodavo lašišas (pav. 9)¹⁵. Gal panašios formos apeiginiai stulpai XVII a. I pusėje jėzuitų buvo aptikti ir Estijoje? ¹⁶

7. Vengrijos fejfa

Profiliuoti antkapiniai stulpai statyti ir slavų tautų. Vieni tokių – Ukrainos mediniai paminklai iki XX a. I ketvirčio statyti Podolės, Pokutos, Voluinės ir Guculų kraštų kapinėse. M. Senkevičiaus nuomone, vienas jų tipas artimas antropomorfiniam pavidalui, o juose panaudotas individualus profiliavimas, kaip ir Vengrijoje, atstoja įrašus – tai informacija apie mirusįjį, žinoma bent trims vietinių gyventojų kartoms¹⁷. Bulgarijos antkapiniai paminklai, tiesa, ne stulpai, o profiliuotos lentos, ne tik primena žmogaus figūrą, bet ir vadinami „kukli“, skiriasi vyrų, moterų ir vaikų paminklų siluetai¹⁸.

Apie Lenkijoje galėjusius būti panašios formos paminklus žinios labai menkos – J. Tločekas (J. Tłoczek) užsimena, kad XIX a. Mozūrijoje ant kapų buvo statomi neaukšti mediniai stulpai, kurių kilmę jis sieja su senaisiais pagoniškais stulpais, statytais mirusiesiems¹⁹. Deja, autorius nepateikė Mozūrijos paminklų piešinių ir aprašymų. Gal jie buvo panašūs į Mozūrijos kaimynės – Vakarų Rytprūsiams priklausiusios Oberlando srities antkapinius paminklus? R. Detlefzenas pabrėžė Oberlando paminklų unikalumą Rytų Prūsijos regione²⁰, todėl neaišku, ar Mozūrijos antkapiniai stulpai autoriui buvo nežinomi, ar skirtingos formos.

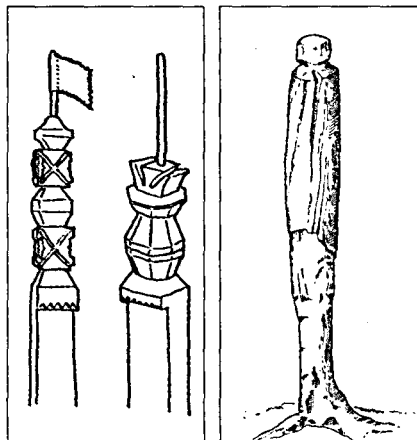
Oberlando paminklai trijų tipų: stačiakampiai stulpai su konuso, apskritos formos viršūnėmis (pav. 10 a) bei profiliuoti stačiakampiai stulpai su trilapėmis „karūnomis“ (pav. 10 b), profiliuotos lentos – krikštai²¹. Stulpai su konuso formos viršūnėmis primena komių „pas“ (skirtumas – Oberlando paminklai dekoruoti). Oberlando antkapiniai stulpai su trilapėmis „karūnelėmis“ ir siluetiškai profiliuoti stulpai gali būti susiję su antropomorfiniais atvaizdais. Tai liudija kai kurių Oberlando gyvenamųjų pastatų stogų vertikalių lėkių formų analogijos, kaip antai – stilizuota žmogaus figūra su trilape „karūna“ (pav. 11 a) arba antkapinių stulpų profilius atitinkantis žmogaus siluetas (pav. 11 b). Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad

tai tik išorinis panašumas, tačiau pažvelgus į kaimo kultūros specifiką, matome aiškius namo – žmogaus gyvenamos erdvės ir mirusiojo „namų“ – kapo prasminius ryšius: namo stogas – tai danga/dangus, lėkiai – ne tik dekoro elementas, bet ir namo/šeimoms apsauga nuo blogio, kartu gal ir tam tikras asmeninis šeimos/giminės ženklas; antkapinis paminklas – ne tik kapo žymuo (informaciją apie mirusįjį teikiantis individualus ženklas), bet ir mirusiojo „namai“, pomirtinės būties apsauga ir globa. Lėkių ir antkapinių paminklų sąsajas rodo ir kai kurie krikštų formos lėkiai Mažojoje Lietuvoje²².

Detlefzeno teigimu, Oberlande gyveno daug išėivių iš Olandijos, tad gal saviti antkapiniai paminklai susiję su šios etninės grupės ir reformatų tradicijomis? XIX a. pabaigos – XX a. reformatų konfesijos (evangelikų, baptistų ir kt.), taip pat ir olandų kilmės atstovų, paminklai trijų tipų: nedideli „nameliai“ su įvairiai stilizuotais stogais, antkapinės stelos, stulpiniai paminklai – stačiakampiai stulpai ir obeliskai, kurių viršuje dažnai talpinama urna. Stačiakampių stulpų viršūnės neretai primena savitas „karūnas“, tačiau jų ir Oberlando paminklų viršūnių stilistika skiriasi, todėl gali būti, kad tai yra vietinės tradicijos nulemta reformatų paminklų interpretacija. Tačiau kodėl šio bruožo neįžvelgė Rytų Prūsijos etninę architektūrą analizavęs autorius, kuriam reformatų paminklai turėjo būti pažįstami? Detlefzenas pažymi, kad Rytprūsių liaudies menui barokas žymesnės įtakos nedarė (tai suprantama, turint omeny vyraujančią evangelikų konfesiją), todėl Oberlando paminklų konusai veikiausiai liudija antropomorfinių stulpų liekanas. Iš dalies šios versijos naudai tarnauja konusų panašumas į komių, o apvalių užbaigų – į samių stulpus (ugro-finų įtaka Vakarų Rytprūsiamis priklausiusių Galindų, Pagudės ir Sasnos žemėms ar kultūrinės paralelės?).

Profiliuoti antkapiniai stulpai sutinkami ne tik Europoje – tai Japonijos budistų kapų paminklų elementai *sotobos* ir *gorinto* (japoniškas sanskrito *stupos* atitikmuo),²³ kurių formoms būdinga: *gorinto* – geometrinių figūrų jungtis (pav. 12, 13 a), *sotobos* – siluetiškai profiliuotos lentos, rečiau stulpai (pav. 13 b, pav. 14). Simbolinė prasme jie išreiškia tą pačią religinę idėją – simbolizuoja stupą ir fizinį kūną, kurį sudaro 5 elementai, po mirties grįžtantys į kūną (žemė, vanduo, ugnis, vėjas, eteris), kartu tai ir Budos figūra. *Sotoba* – prie antkapinių paminklų statoma medinė lenta, kurioje įrašomas mirusiojo vardas (kartais maldos), o jos šonų profiliavimas atitinka *gorinto* (stupos) 5 elementų simbolius, tuo pačiu ir Budos kūną.

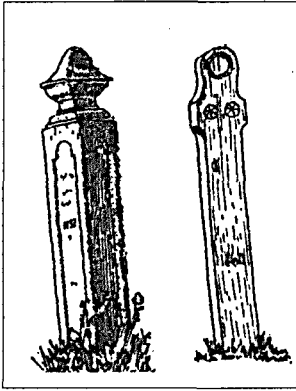
Taigi kitų šalių kontekstinė medžiaga rodo, kad profiliuoti stulpai siejasi su senaisiais antropomorfiniais atvaizdais. Ar galima šią kilmę sieti su Traupio bei Daujočių paminklais?

8. *Kopjafa*

9. Mediniai stulpai su stilizuota žmogaus galva

Apie baltų kraštuose egzistavusius sakralinius ir antkapinius stulpus liudija archeologiniai duomenys ir rašytiniai šaltiniai.

Nuo XX a. 8 dešimtmečio archeologinių kasinėjimų metu įvairiose Lietuvos vie-

tošėse rastų stulpaviečių lokalizacija kai kurių šventviečių (Dauglaikis, Tauragės sen., senasis geležies amžius)²⁴ ir IV–VII a. kapynų teritorijose (Raizgiai, Bubių sen., Šiaulių raj.; Lieporiai, Šiaulių raj.;²⁵ Švenčionių ir Kretingos raj.²⁶ bei kt.) liudija me-

10. Oberlando paminklai

dinių stulpų sakralinę paskirtį, nes žymi ne konkrečius kapus, o yra apeigų objektai²⁷. Sutinkami ir individualius palaidojimus žymintys stulpai – tokia 1994 m. Ukmergėje rasta moters kapo galvūgalyje akmenimis sutvirtinta stulpavietė²⁸.

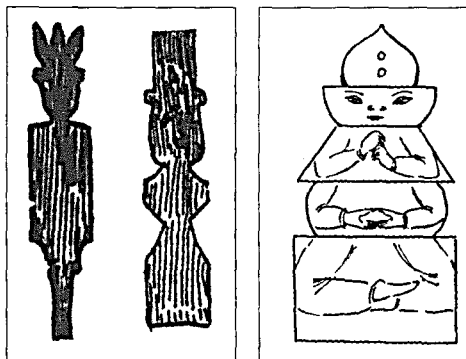
Rašytiniuose šaltiniuose stulpai minimi XIV a. I pusėje. Žemių ribas nusakančiuose 1322–1332 m. dokumentuose minimos Prūsijos šventos vietos ir jas žymintys topografiniai ženklai – akmenimis apdėti medžiai, akmenys, stulpai: 1322 m. Sembos vyskupas Johannesas rašo: „[...] reikia eiti tiesiai iki stulpo, įkalto į žemę ir jų papročiu apkastu aplink akmenimis [...]“; 1327 m. tas pats vyskupas nurodo: „[...] prasideda riba iš visų pusių apkastu didžiuoju stulpu, stovinčiu Nenendorfo (Naujajame) kaimė. Nuo jo reikia eiti tiesiai į giraitę, kuri vadinama šventąja [...]“; o 1332 m. rašte skaitome: „[...] nuo qžuolo (prie šventojo lauko) tiesus kelias veda iki sūriosios jūros, kur stovi apkastas stulpas. Iš ten einant priešinga kryptimi nuo jūros iki stulpo, kuris stovi prie upės, prūsiškai vadinamos Lasse, link kito apkasto stulpo [...]. Nuo ten link kito apkasto stulpo, kuris stovi tarp kaimų Romaynis ir Lenkeniten“.²⁹ Galima spėti, kad šiame Prūsijos dokumente paminėti sakralinių erdvių ribas žymintys stulpai galėjo būti antropomorfinių atvaizdų analogai – profiliuoti stulpai arba paprasti stulpai su įrežtais kaimo bendruomenių identifikavimo ženklais arba tam tikrais sakraliniais simboliais, nes tame pačiame dokumente kaip sakralinių erdvių riboženkliai minimi ir pažymėti medžiai; stulpai su stogeliais. Mažai tikėtina, kad tokie stulpai buvo figūriniai, nes tokiu atveju jie būtų sunaikinti kaip „pagoniškieji stabai“.

„Sūduvių knygelėje“ (1520–1530), aprašant laidotuvių papročius, taip pat minimas kaimo ribas žymintis stulpas³⁰. Kitų autorių cituotoje Bychovco kronikoje (XVI a. I pusė) ne kartą minimos kunigaikščių laidotuvės, nurodant, kad ant jų kapų statomi stabai (Pajautos, Kukovaičio, Spėros laidotuvių aprašymai).

Tenka apgailestauti, kad rašytinių šaltinių autoriai nepasivargino detaliau aprašyti stulpų formų, todėl šiandienos tyrinėtojams tai tampa neišsprendžiama užduotimi, nors A. Širmulio nuomone, kronikoje minimi stabai buvo daromi pagal mirusiojo atvaizdą, t. y. buvo figūriniai³¹. Turint omeny prabaltų religinės plastikos buvimą jau neolite ir vėlesniais laikais, ši versija įtikinama, nors iliustratyviai neįrodoma. Trūkstant duomenų vėl esame priversti pažvelgti į kitų šalių analogijas.

Kunigaikščių palaidojimų vietose statyti stabai galėjo būti panašūs į VI a. pr. m. e. keltų dvideidžius stulpus arba nuo I tūkst. vidurio Prūsijoje plitusių akmeninius stabus – protėvius. Egzistavusį figūrinį vaizdavimą patvirtina ir vakarų slavų žemėse rasti

VIII – X/XI a. Sviatovito akmeniniai ir mediniai atvaizdai. Pastarieji primena neolito laikų Šventosios radinio – medinio stulpo su apibendrintų bruožų žmogaus galva stilistiką. Tad gali būti, kad V – VI a. pilkapiuose ir prie konkrečių kapų buvo statomi stulpai su mirusiojo, protėvių arba mirusiuosius globojančios dievybės/dievybių stilizuotais atvaizdais. Iš dalies tai patvirtina Ibin-Fadlano (X a.) slavų žemėse pakelėse matytų stulpo formos stabų – protėvių atvaizdų aprašymas, kur nurodoma, kad „[...] tai aukštas medinis stulpas [...], turintis į žmogaus veidą panašų atvaizdą“³². Jei ant Lietuvos didikų kapų buvo statomi antropomorfiniai stulpai, jie galėjo lemti ir profiliuotų antkapinių stulpų kilmę, nes tai techniškai lengvai atliekama forma.

11. Oberlando lėkiai

12. Gorinto

Išvados

Komparatyvistiniu požiūriu ištyrę profiliuotus antkapinius stulpus, galime pereiti prie išvadų. Pirmiausia palyginus Traupio ir Daujočių kapinių profiliuotus stulpus su apnykusiais mediniais stogastulpiais paaiškėjo, kad jie nepriskirtini šiems atvejams ir gali būti traktuojami kaip atskiras profiliuotų stulpų tipas. Kita vertus, aptarus kitų šalių analogijas ir rašytinius šaltinius, galima prielaida, kad viena iš Lietuvoje užfiksuotų profiliuotų stulpų kilmės ir simbolikos reikšmių gali būti susijusi su antropomorfiniais atvaizdais ir/arba konkretaus žmogaus/šeimoms individualiais ženklais, ką rodo Ukrainos, Vengrijos, iš dalies Bulgarijos paminklai. Deja, tai tik pirminė versija, kuriai patvirtinti ar paneigti reikia patikimų faktinių duomenų ir išsamios kompleksinės analizės.

Sunku patikėti, kad tokie paminklai buvo šventinami kunigų, tačiau jie galėjo būti pastatyti ant Bažnyčiai nenusipelnusių, t. y. eretikų, laisvamanių („pagonių“) ar „netinkamai“ mirusių (pvz., skenduolių, savižudžių), žmonių kapų.

Nuorodos

- ¹ Galaunė P. *Lietuvių liaudies menas*. Kaunas, 1930, 106.
- ² Grinius J. Lietuvių kryžiai ir koplytėlės, in: *LKMA Metraštinis*, T. 5. Roma, 1970, 55–56.
- ³ Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus (toliau – NKČM) liaudies meno fondas, Lta 144.
- ⁴ NČDM liaudies meno fondas: Panevėžio apskr., Naujamiesčio vls., Sidabravo bžn. Kapinės (K. Šimonio piešinys, Lta 190); Rokiškio apskr., Kamajų vls., Juodinių k. kapinės (K. Šimonio piešinys, Lta 206); Utenos apskr., Puodžių k. (ng. nr. 309); Zarasų apskr., Ignalinos vls., Bališkių k. kapinės, 1818 m. (ng., nr. 14137); Panevėžio apskr., Vadoklių vls., Geležių k. (ng. nr. 9387); Panevėžio apskr., planetas Ukmergė–Panevėžys (ng. nr. 1393); Panevėžio apskr., Smilgių mst. (ng. nr. 4889); Kelmės kapinės (ng. nr. 19801); Panevėžio apskr., Šeduvos vls., Klebonišio kapinės (K. Šimonio piešinys, Lta 181); Telšių apskr., Plungės kapinės (A. Varno rinkinys, nr. 182); Šiaulių apskr., Linkuvos vls., Udekių k. senkapiai (A. Varno rinkinys, nr. 423); Telšių apskr., Plungės kapinės (A. Varno rinkinys, nr. 185); Utenos apskr., Užpalių vls., Degėsių k. senkapiai (A. Varno rinkinys, nr. 906). „*Kryždirbystė Lietuvoje*“, sud. A. Stravinskas. Vilnius, 1998: Utenos apskr., Alantos vls., Rumonių–Maišiakulės senkapiai, 161; Kėdainių apskr., Josvainių vls., Bučiūnų k., 150. *Lietuvos sakralinė dailė*, T. 2, Lietuvių liaudies menas XVII–XX a., sud. D. Bernotaitė-Bieliauskienė. Vilnius, 2003: il. – Radviliškio apskr., Baisiogalos vls., Palonų kapinės (K. Šimonis, II, 25, 78).
- ⁵ Iliustraciją žr.: *Lietuvos sakralinė dailė*, T. 2, Lietuvių liaudies menas XVII–XX a., sud. D. Bernotaitė-Bieliauskienė. Vilnius, 2003, il. II, 7, 75.
- ⁶ NČDM, ng. nr. 24802.
- ⁷ Jakab F. *Hungarian wooden Grave-Posts*, inter. prieiga: <http://hungaria.org/projects.php?projectid=4&menuid=181#218>, [žiūrėta 2009 11]; *Graveposts between the Privers Danube and Tisza*, János Arany Museum, inter. prieiga: <http://www.c3.hu/~pmiajm/angfejfa.htm>. [žiūrėta 2009 11]; Hoppál M., Hungarian grave markers, in: *Cemetery Culture. Zeitschrift für Semiotik*, Berlin, 1989, Vol. 11, nr. 2–3.
- ⁸ Tai susiję su nacionaliniu atgimimu reformatams laimėjus prieš Habsburgų proteguojamą katalikybę ir nacionalinių tradicijų draudimą. Plačiau apie tai: *Graveposts between the Privers Danube and Tisza*, János Arany Museum, inter. prieiga: <http://www.c3.hu/~pmiajm/angfejfa.htm>, [žiūrėta 2009 11].
- ⁹ Jakab F. Ten pat.
- ¹⁰ *Tisza*, János Arany Museum, inter. prieiga: <http://www.c3.hu/~pmiajm/angfejfa.htm>. [žiūrėta 2009 11]
- ¹¹ Iliustracijas žr.: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nagy_L%C3%A1szl%C3%B3_s%C3%ADrja.jpg; http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ign%C3%A1cz_R%C3%B3zsa_s%C3%ADrja.jpg, [žiūrėta 2009 11] ir kt.
- ¹² Гапиопа В. А. Использование древесной символики и некоторых архаических форм поминальных знаков из дерева при топографическом маркировании сакрального пространства в традиционной культуре верхневыхгодских коми, *Полевые фино-угорские исследования*, http://www.komi.com/pole/archive/pole/5.asp#_edn2; Голубкова О. В. Священные кресты ижемские коми (по материалам экспедиции 2003 г. в Ижемском районе Р. Коми), *Полевые фино-угорские исследования*, <http://www.komi.com/pole/archive/>, [žiūrėta 2003 12].
- ¹³ Шургин И. Н. Архаические деревянные надгробия верхней Пинеги, *Живая старина*, 1998, no. 3, 2–5.
- ¹⁴ Чекалов А. К. *Народная деревянная скульптура русского Севера*. Москва, 1974, с. 29.

- ¹⁵ Rimantienė R. *Lietuva iki Kristaus*. Vilnius, 1995, 162–164; *Šventoji. Narvos kultūros gyvenvietės*. Vilnius, 1976, 111–112, 118.
- ¹⁶ Gimbutienė M. I pusės jėzuitų ataskaitose rašoma, kad Estijoje valstiečiai atlikinėjo apeigas prie stulpų. *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*. Vilnius: Mintis, 1994, 95.
- ¹⁷ Станкевич М. *Українське художнє дерево XVI–XX ст.* Львів, 2002, 239–240.
- ¹⁸ Ilustracijas žr: Енчев-Видю И. *Български народен кръст*. София, 1994.
- ¹⁹ Пюцек J. *Polskie snycerstwo*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódz, 1984, s. 103.
- ²⁰ Detlezenas R. *Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios*. Vilnius, 1995, 74.
- ²¹ Ten pat, lent. 25, pieš. 13, 14.
- ²² Gimbutas J. *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*. Vilnius, 1999, 97, iliustraciją žr.: lent L, pieš. I, 97
- ²³ Dažnai šie paminklai vadinami tuo pačiu terminu – gorinto arba sotoba.
- ²⁴ Vaitkevičius V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, 601.
- ²⁵ Ten pat, 542, 534–535.
- ²⁶ Jablonskis I. Kelios pastabos dėl lietuviškųjų koplytstulpių kilmės, in: *Liaudies kultūra*, 1990, nr. 5/6, 21–22; V. Vaitkevičius. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius, 1998, 71.
- ²⁷ Tai rodo šalia jų randamos aukų duobės su degėsių sluoksniu, šukėmis ir pan., Vaitkevičius V. Ten pat, 534–535, 542, 601.
- ²⁸ Jablonskis I. Ten pat.
- ²⁹ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* (toliau BRMŠ), T.1, sud. N. Vėlius. Vilnius, 1996, 323.
- ³⁰ BRMŠ, T. 2, sud. N. Vėlius. Vilnius, 2001, 153.
- ³¹ Širmulis A. *Lietuvių liaudies memorialiniai paminklai. Medis. Akmuo. Geležis*. Vilnius, 1999, 16.
- ³² Святославский А. В., Трошин А. А. *Крест в русской культуре: очерк русской монументальной ставрографии*. Москва, 2000, 70, 71.